

Bosznia és Hercegovina.

A szarajevói csőcselék gúnykacajától kísérvé vonult ki az Ottoman hivatalnokok utolsó csapata 1878. július végén Bosznia fővárosából. Jól jegyzi meg ezen esemény szemtanúja:* „Meggyalázóbb kivonulását a félholdnak, az általa 400 éven át uralt tartományból, még annak legnagyobb ellenségei sem tudták volna kieszelni. Az osztrák-magyar csapatok már átlépték a határt, hogy a berlini konferencia végzéseinek értelmében megszállják a Törökbirodalom ezen két tartományát és abban rendet csináljanak. Bosznia fővárosában pedig szervezte az ellenállást a „nemzeti kormány”, az ország legnagyobb demagógjának és szájhősének, az óriás termetű Hadzsi Lojonak vezérlete alatt. Ugyanazon év augusztus 19-én a közös hadsereg csapatai véres küzdelem után bevonultak a fővárosba és a hegyeken elsütött 101 ágyúlövés jelezte Szarajevó elfoglalását. De a főváros elestével nem volt vége a harcnak, mely még néhány hónapig eltartott.

Rossz, törökös közigazgatás és 1875. óta különösen Hercegovinában folytonos lázongás színtere volt a megszállott két tartomány. A megszállás ténye új világot hozott e gazdag történeti múlttal, szép vidékkel és erőteljes néppel bíró országokba.

Nemcsak a puszta és golyó, nemcsak a hatalom és erőszak, hanem a kultúra is nagy munkát végzett ez igen érdekes területen.

Ma már ott, ahol szegény katonáink annyit szenvedtek és nél-

* Dr. J. Koetschet: *Aus Bosniens letzter Türkenzeit*, Wien u. Leipzig, A. Hartlebens Verlag, 1905.

külöztek, tavasszal és ősszel a turisták ezrei keresik fel e kies vidéket, ahol kényelemmel és teljes személybiztonsággal lehet utazni. A bosznia-hercegovinai kormány gondoskodott arról, hogy a külföldi utasokat meg ne sarcolják a vendéglő-hiénák és hogy lehetőleg a legelhagyatottabb helyen is biztos fedél várja az utast, Visegrádon, a szerb és török határ szomszédságában, dicsekedett előttem a Magyarországból, a megszálláskor bevándorolt vendéglős: „Itt, uram, nagyobb a személyes biztonság, mint Budapesten vagy Bécsben. Felválthat egy ezrest, mutogathatja, hogy ezrese van és nem fogja senki sem bántani. Házam, vendéglőm nyitva áll éjjel-nappal és lopástól, rablástól nem félek”.

Az utazást kitűnő vezérfonalak könnyítik meg s a német kiadványok nagy száma azt mutatja, hogy a német közönség nagy előszeretettel keresi fel e szép vidéket, ahol nemcsak a vidék gyönyörködtet, hanem a változatos népélet és Bosznia és Hercegovina különlegessége: az erős és eredeti mohamedán élet, melyet itt minden eredetiségében tanulmányozni lehet.* Német nyelvtudással be lehet kényelmesen utazni e két országot; de a népélet megismeréséhez szükséges valamely szláv nyelv ismerete is.

Bosznia a vallásháborúk klasszikus földje. Egykor véres csatákat vívtak itt királyaink, hogy kiirtsák a bogumilok szektáját. De teljesen le nem verhették őket és a megalázott bogumilok hívták be a törököt, aki a szép két országot meghódította és hódítása azért volt oly eredményes, mert a bogumilok túlnyomó része elfogadta az izlámot és mai napig is egyike Muhamed legbuzgóbb követőinek.

A benszülött, meghódított lakosság, mihelyt a hódítók vallását elfogadta, úrrá lett; míg a vallásukhoz hű meghódítottak ráják és kmetek, azaz jobbágyok maradtak. Az urak vallása, a mohamedánizmus elvben türelmes. Ibrahim próféta azon mondása: „Akik engemet követnek, az enyimek, kik pedig parancsolataimat meg nem tartják, azok felett ítélkezzék az irgalmas Isten”, a legnagyobb toleranciát hir-

* Magyar nyelven van kitűnő, Boszniát és Hercegovinát ösmertető, munkánk, mely alaposágában és gazdag reflexiókban szinte utolérhetetlen. Asboth Jánostól: *Bosznia és Hercegovina*. Útirajzok és tanulmányok. 2 kötet. Budapest, 1887.

Továbbá német nyelven H. Renner: *Durch Bosnien-Hercegovina kreuz und quer*. Berlin, Dietrich Reimer, 1897. Gazdagon képekkel ellátva.

Horvát nyelven A. Hangi: *Zivot i obicaji Muslimana u Bosni i Hercegovim*, Sarajevo, 1906. (A muzulmánok élete és szokásai Boszniában és Hercegovinában.) Német nyelven is megjelent.

Turista könyvek: Dr. C. A. Neufeld, München. *Illustrierter Führer durch Bosnien und Hercegovina*. Wien. Hartlebens Verlag. Több kiadást ért.

Milena Mrazović: *Die bosnische Ostbahn*. Wien, Hartlebens Verlag, 1908.

detné. De az elvek és élet között itt is nagy a távolság. A mohamedán fanatizmus sokszor nagy kegyetlenségre ragadtatta el híveit. A keresztények nagy szívóssággal ragaszkodtak hitükhöz és az elnyomatás, kizsákmányolás keserűsége nem egyszer fegyvert adott kezükbe.

Bosznia és Hercegovina lakossága nyelvileg egy nemzet tagja. De a nyelvi egység mellett három egészen elkülönített nemzetrészt áll itt egymással szemben. A hit által állított válaszfalak sokkal élesebbek, mint a nyelvi különbözőség ellentétei. A legerősebb felekezet számszerint a gör. keleti egyház, a lakosság 43%-a, azután jönnek a mohamedánok, a lakosság 35%-a és végre a róm. katolikusok, a lakosság 21,3%-át képezve. Az uralkodó vallás, az urak vallása, volt egészen az okkupációig a mohamedán vallás.

Midőn a megszállás megtörtént, a jobbágy keresztények azt hiték, hogy most már ők lesznek az urak, míg a mohamedánok létük összeomlását sejtették. De mindketten csalódtak. Bosznia és Hercegovina szellemi meghódítója, Kállay, első perctől államférfiúi bölcsességgel látta, hogy itt csak úgy lesz eredményes a megszállás, ha a kormányzó hatalom igazságos lesz minden felekezettel szemben.

A felekezetek közötti ökölharc megszűnt és felváltotta azt a sokkal üdvösebb harc: a verseny, a szellemi küzdelem. Az okkupáció óta minden felekezet erősödött.

A mohamedán vallás sajátosságos érintkezését látjuk itt a keresztény kultúrával. Az államhatalom — ki hitte volna ezt II. Ferdinánd és I. Lipót utódainak birodalmában — a legnagyobb jóakarattal viseltetett Mohamed követőivel szemben, támogatta az üdvös reform mozgalmakat, törekedett arra, hogy a vallási alapok kezelése, mely az okkupáció előtt elhanyagolt volt, rendes és tiszta legyen és mozdítsa elő a mohamedán hitélet mélyítését és haladását.

Boszniában utazva kezembe került Osman Nuri Hadsic *Islam i kultúra (Izlám és a kultúra. Zagreb, 1894.)* című könyve. Az izlámot védi e műben egy boszniai mohamedán férfiú Nedeljковиč tanárral szemben, ki a szerb matica évkönyvében kicsinylőleg, megvetőleg nyilatkozott az izlámról. Íme érdekes harca a szellemeknek. A polémia igen tisztességes hangú. Igyekszik bebizonyítani, hogy a mohamedán népek elmaradottságának nem oka az izlám, hogy az izlám nem ellensége a kultúrának. Az arabok — az izlám e hű követői — tudományát bámuljuk. A mohamedán népek kultúra ellenességével szemben felhossa, hogy a kultúra a keresztény népek között is sokszor lassan haladt, hogy a vasút és távírda sok helyen egyes elmaradt keresztény falvakban lázadást okozott. Különösen igyekszik a nevezett tanár azon állítását megdönteni, hogy az izlám rabszolgává

aljasítja a nőt, nem gondol a nő lelki kiművelésével. Ezzel szemben felhozza, hogy a bagdadi és spanyol araboknál már voltak felsőbb leányiskolák és líceumok. A többnejűség csak mint ritka kivétel fordul elő a mohamedánoknál és szerinte a keresztény nagyvárosokban nem ritka a többférjűség és többnejűség.

Egy másik könyv — *Muslimansko pitanje u Bosni i Hercegovira* — névtelen szerzőtől (Zagreb, 1902) már nem a kereszténységgel polemizál, hanem saját hitsorsosaihoz fordul, hogy azokat a téves konzervativizmus útjáról eltérítse és meggyőzze, hogy a muzulmán lakosság hanyatlásának okait ne keresse a vallásban, se másban, hanem önmagában. A mohamedán vallás nem ellensége a haladásnak és tanulásnak, hanem a mohamedán vallás elfogult papjai és követői saját hitványságuk takarójául használják az állítólagos hitelveket.

A tudatlan és jellemtelen papok sokat ártnak az izlámnak és aláássák annak tekintélyét úgy a hívekben, mint az idegenekben. Az író erőlyesen küzd hitsorsosainak azon tévnézete ellen, mintha a tanulás és tudás gyengítené a hitet. A hitbeli tudatlanság legnagyobb baj. A ramazán ünnepek alatt idegen papok raja lepi el a mohamedán gyülekezeteket s ezek török nyelven prédikálnak, melyből a bosnyák muzulmán egy szót sem ért.

A világi tudományok megvetése nem pusztán a tudatlanságból ered. Asboth f. i. művében idézi egy bosnyák kádi levelét, melyet az egy angol régiségtudóshoz intézett. Ez a levél egészen új lélek irányra vet világosságot, midőn azt mondja: „Óh híres barátom, öröme az élőknek! A mit kérdezel, káros és haszontalan. Noha minden napjaimat ez országban töltöttem, soha se jutott eszembe megszámlálni a házakat és lakóit. Ami e város múltját illeti, Isten jobban tudja mennyi tévelygésben tántorogtak lakói az izlám világossága előtt. Nekünk azokat ismerni veszélyes volna. Óh bárányom, ne keresd, amihez közöd nincs. Nézd ama csillagot, mely a másik körül forog és amaszt, mely hosszú farkát hurcolja, évekig megy, évek múlva tér vissza. Hagyd el fiam, aki teremtette, el is fogja vezetni. Azt monddod tán: „Vonulj vissza, mert én tudósabb vagyok és láttam, amit te nem”. Üdv neked, ha azt hiszed, hogy ezáltal jobb lettél. Amit te láttál, én megvetem. Tudományod csinál-e neked új gyomrot, avagy mindent felkutató szemed látja-e a paradicsomot? Óh bárányom! Ha boldog akarsz lenni, mondd, hogy: „Nincs más Isten, mint Allah” és ne cselekedj gonoszát, ne hogy félj az emberektől és a haláltól. Mert a te órad is el fog érkezni”. — Az orthodox, konzervatív vallásos hívő fél a világi ismerettől. A zsidó orthodox hasszita rabbinak nem szabad másutt világi tudományos műveket tanulmányozni, csak míg az árnyékszéken ül.

A *Muslimansko pitanje* írója elítéli hitsorsosait, hogy külső lényegtelen dolgokra túl nagy súlyt fektetnek. Maradiságukban rossz hittani könyveknek előnyt adnak. A kormány arra törekedett, hogy a muzulmán kezdő vallásos iskolákban, könnyebb és jobb abc-ból tanuljanak a mohamedán gyermekek olvasni, de a maradi hodzsák (papok) rábeszélik a szülőket, hogy ilyen könyveket ne vegyenek. Nagyon rosszalja a szerző, hogy a vallási kérdéseket engedik összekeverni a politikával.

Az ilyen könyv és hang — az okkupáció előtt lehetetlen lett volna — most egy új iránynak jelzője a mohamedánizmus további életében Boszniában és Hercegovinában.

Az állam minden meglévő felekezetet egyenlő elbánásban és támogatásban részesít. Ez volt a főelv, de némi eltérések mégte észlelhetők. A mohamedánok és gör. keletiek a róm. kath. egyház favorizálását látják és gyanítják. A róm. kath. szarajevói érsek, Dr. Stadler bizonyára messzemenő terveket sző lelkében. Két év előtt a törvényes formák betartása nélkül áttértett egy mohamedánt. A mohamedán lakosság felzúdult és követelte a törvénszegő érsek megbüntetését, azzal fenyegetődzve, hogyha a hatóság nem szerez elégtételt, majd csinálnak ők rendet. És a hatóság a törvénszegő érseket 500 koronára büntette, melyet a császári kegyelem nem engedett el. A katonaság és hatóság részt vett a róm. kath. utcai szertartásokban és körmenetekben, a mohamedánok, gör. keletiek és újabban a protestánsok nem igénylik a hatóság és katonaság ilyennemű közreműködését. Az okkupáció óta a róm. katolikusok gyönyörű dómot emeltek a fővárosban, Szarajevóban. A templom szegény és gazdaggal zsúfolásig megtelik. Mária szeplőtlen fogantatása alkalmával ezerekre menő tömeg áhítattal hallgatta a buzgó prédikátor azon fejtegetését, hogy Mária megvolt már a világ teremtése előtt!

A gör. kel. egyház, melynek hívői legtöbben vannak Boszniában és Hercegovinában állami támogatásban részesül. Az egyházi adót az állam közegei szedik be. Ez a felekezet legtöbbet szenvedett a múltban, az 1875-iki hercegovinál felkelésben ők vezettek. Bizonyos vallási összefüggés van közöttük és a Szerbiában és Montenegróban élő szerbek között. Régebben élesebb volt az ellentét közöttük és a mohamedánok között, mint a mohamedánok és róm. katolikusok között, különösen míg az utóbbiakat kizárólag a minorita szerzet látta el a lelkiekben. Neheztelnek arra, hogy a kormány forszírozza a latin betűt, holott azelőtt a muzulmánok és róm. katolikusok is Boszniában nagyrészt a ciril betűt használták.* Sajátságos szerepe van a délszlávoknál

* *Bosna i Hercegovina srpska sú zemle po krvi i po jeziku. (Bosnia és Hercegovina szerb föld nyelv és vér szerint)* Mostar 1908. 83. 1. Gravamen-

a betűnek! A betű, a pusztá betű külső alakja nemzeteket és népeket eltagol. A gör. keleti egyház papjai szigorú erkölcsűek és ezt az örökséget a múlt nehéz harcaiból megőrizték ma is. A politikának összekeverése a vallással mély sebeket ejthet a gör. kel. egyház papjainak és híveinek életében. A muzulmánok és gör. keletiek azonnal együtt, lesznek, mielőtt a róm. kath. egyházat favorizálni kezdi az állam, hatalom. Az áttérések az egyik felekezetből a másikba nem igen. gyakoriak, Az occupatio óta Boszniában és Hercegovinában 209 áttérés volt, mely a következőképpen oszlik meg:

a muzulmánok	49	hívet veszítettek,	37	hívet nyertek.
a szerb orthodoxok	39	„	„	83 „ „
a katolikusok	109	„	„	73 „ „
a protestánsok	4	„	„	13 „ „
az izraeliták	11	„	„	1 „ „

Más képet nyerünk, ha az egyes felekezetek szaporodási arányát vesszük tekintetbe.

A hitfelekezetek szaporodása születések útján a következő:

muzulmánok	12,06%
szerb orthodoxok	19,33 „
róm. katolikusok	23,28 „
izraeliták	23,44 „
egyéb vallásúak	58,03 „

Az egyes felekezetek kultur hatására némileg következtetni lehet abból, hogy minő sűrűen kerültek összeütközésbe az illető felekezet tagjai a büntető törvénykönyvvel. Az egyes felekezetek büntényszázaléka a következő: muzulmánok 1,48% szerb orthodoxok 1,26% katolikusok 1,23%, izraeliták 2,04%, egyéb 0,38%.

Nagy haladást tett Bosznia és Hercegovina a megszállás óta az iskola, a közoktatás terén.

1878. előtt a legnépesebb gör. kel. felekezetnek csak 56 népiskolája volt és a róm. katolikusoknak 34. Ez iskolákba körülbelül 6000 tanuló járt. Az uralkodó izlámnak akkor 499 alsóbb vallásiskolája (mekteb) és 18 felsőbb iskolája (medresze) volt, mely iskolákban 660 hodzsa tanított 15.948 fiút és 9360 leányt. Ezekben az iskolákban mást, mint a korán nyelvét — az arab nyelvet — nem tanulnak. Két három esztendeig kínlódik a gyermek, míg valamicskét olvasni megtanul, más világi ismeretekkel nem terhelik meg a gyermek agyvelejét. A megszállás óta, kivéve a róm. katolikusokat, minden felekezet emelte népiskola ügyét. A muzulmánoknak

ként hozza fel, hogy a boszniai muzulmánok megtartották a ciril betűt egészen az okkupációig s csak azóta kezdik elhagyogatni.

1907. év végén 940 mektebje volt 35.856 tanulóval és 47 medresze 1766 tanulóval. A kormány kezdeményezésére külön reform mektebeket állítottak, ahol egyszerűsítették az arab nyelv tanulását s ilyen reform mekteb volt 1907. végén 93, összesen 7593 tanítóval. A reform mekteb ellen a konzervatív muzulmán lakosság protestál s agitál a régi rossz tankönyvek mellett, melyeket már a Törökbirodalom területén sem használnak.

A gör. keletiek is több gondot fordítanak iskoláikra most, mint a megszállás előtt, jelenleg 77 felekezeti népiskolájuk van s csak a róm. kath. népiskolák száma fogyott le 30-ra.

Úgy látszik, hogy a róm. katolikusok érdekeiket eléggé biztosítva látják az országos iskolák által.

A megszállás óta serényen állítják fel községi és állami segéllyel az úgynevezett általános népiskolákat, melyeknek száma jelenleg 270. Ez a szám évről-évre emelkedik és ha elegendő lesz az iskola, behozzák Boszniában is a kötelező népoktatást. Ez általános népiskolákban számolnak a nép egyéniségével s ezért a legnagyobb kíméletességgel bánnak el a néplélekkel. Érdekes az a kis történeti tankönyv, melyet az általános iskolákban használnak (*Provijest Bosne i Hercegovine. Za osnovne skole. Sarajevo. Nakladom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovina. 1908*). Igyekszik éppen a történeti hűség szigorú betartásával a hazaszeretetet a gyermek szívébe csepegtetni. A megszállás okát e rövid sorokban adja: „1875-ben új felkelés támad Boszniában. Három véres év következik tele háborúsággal és mindenféle borzalommal, míg végre elérkezett az 1878-iki év, mikor hazánkra egy új jobb jövő derült, a jó úr alatt, ami legkegyelmesebb császár és királyunk, I. Ferenc József alatt”. A kormány az 1907 — 1908. tanévben 103 analfabéta-tanfolyamot tartott, melyekben 2000 növendék vett részt és 4—6 heti oktatás után megtanult olvasni-írni! Az általános iskolák IV. osztályú népiskolák. Ezen új tanévvel megnyílik a kibővített népiskola, melyben már a növendékek anyanyelvükön kívül németül vagy magyarul tanulhatnak. A kibővített népiskolákat fokozatosan állítják fel először a városokban, azután pedig ott, ahol azokat a lakosság kívánja.

De nemcsak a népiskolaügy, hanem a szakoktatás ügye is szépen halad. 9 kereskedelmi iskola, két kézműves iskola és több ipari tanfolyam van Bosznia-Hercegovina területén. A szerbeknél van bizonyos kereskedői talentum. A muzulmánok szinte utólérhetlenek a műötvös-ipar terén. Szerajevóban a műötvös-iparnak külön szakiskolája van, ahol bámulatos kitartással, türelemmel és ügyességgel dolgoznak a tanoncok és mesterek.

Az országos kormány három főgimnáziumot, egy főreáliskolát és egy alreáliskolát tart fenn. A három főgimnáziumba összesen 908 növendék jár, ezek között 154 muzulmán, legkisebb aránya ez a tanulóknak a felekezet népességéhez képest. A „*Muslimansko pitanje*” szerzője arra buzdítja hitsorsosait, hogy adják gyermekeiket a felsőbb iskolákba, így aztán egyre több lesz a benszülött és muzulmán hivatalnok. Nagy költséggel és fényes berendezéssel építette fel a kormány Szarajevó egyik legszebb pontján a seriát bírói iskolát. Példányszerű ez iskola berendezése, könyvtára. De még mindig nem túl sok a hallgatója. A konzervatív muzulmán lakosság eleintén nagy ellenszenvvel fogadta és növendékeit „pópáknak” csúfolta. Az iskolák hatása látható már ma is az országban. Minden nagyobb városban több könyvkereskedés és lap van. A sajtószabadság ma még nem nagy. De tudományos, elvi jelentőségű dolgokat bárki szabadon fejtegethet. Irodalmi élet úgyszólván csak a megszállás után kezd fejlődni. Legnehezebben mozdult meg a muzulmán szellem; de ez is megmozdult. Mehmed-bég Kapetanovič Ljubusak összegyűjtötte a bosznia-hercegovinai közmondásokat és szólamokat és kiadta „*Narodno Blago*” (*Nemzeti kincs*. Szarajevó, 1888.) elnevezés alatt. Szarajevóban Basagies muzulmán könyvkiadó egész sorozatát a népies iratoknak adja ki a muzulmán ifjúság és nép számára. A szerb irodalom majdnem minden termékét meg lehet kapni a boszniai könyvkereskedésekben. A kisebb városokban is van könyvkereskedés, ha még oly kezdetleges is. Az 1600 lelket számláló Visegrádban is találtam könyvkereskedést, amelyben majdnem kizárólag csupa szerb könyv volt. A megszállás előtt kevés német könyv lehetett ezen területeken. Ma már minden nagyobb városban gazdag német könyvkereskedés van. A sok katonatiszt, német hivatalnok és utazó német kultúrát vitt e vidékre. A benszülöttek közül is sokan tudnak németül. A mostari Narenta-szálloda kapusa benszülött muzulmán, teljesen helyesen beszél németül, pedig hazájának határait sohasem lépte át. De azért a politikai túlzók hiába hozzák fel a germanizálás vádját, mert ha Bosznia és Hercegovinában sokan is tudnak németül, e két tartomány aligha lesz valaha is német!

A megszálláskor a jobbágyság nagy reményeket táplált, a teljes és azonnali felszabadítást várva. A jobbágyviszony nem is volt oly terhes, mint más kultúrállamokban. A jobbágyot földjéről ura el nem űzhette. A jobbágyok, többnyire keresztények lévén, a félhold uralma alatt nem voltak kötelesek katonai szolgálatot teljesíteni. A jobbágyság a megszállás után sem szűnt meg; de a kmet megválthatta telkét és szabad paraszttá lehetett. A megváltás lassan haladt és csak 10 év

óta mutat erősebben emelkedő irányzatot. 1879-től 1907 végéig 23.477 kmet-telket váltottak meg 16,688.339 korona értékben. A jobbágyszolgálatot elvesztett és pénzhez jutott török uraságok közül sokan hamar elpusztultak.

Bosznia és Hercegovina túlnyomóan parasztság s ezért a megszállás után a kormányzat főfigyelmét a földművelés emelésére fordította. Négy mezőgazdasági állomás van, ahol mintagazdaságot üznek s e mintagazdaság földműves iskolával van egybe kötve, melyet a benszülött gazdák fiai látogatnak, kik aztán az ott nyert ismeretet és ügyességet saját gazdaságukban értékesítik. A nagy konzervativizmus mellett megvan a bosnyák parasztban is a tanulási vágy. Vasárnapon tartani szokott gazdasági tanfolyamon az elmúlt évben is 33.231 ismétlő tanuló és 28.918 idősebb gazda vett részt. Az iskolák mellett már a múlt évben 60 helyen volt gazdasági gyakorló föld. A gyümölcsfák ültetése, okszerű kezelésére külön iskolákban képezik ki a bosnyák és hercegovinai ifjúságot. Sok gondot fordítanak az állatnemesítésre és talajjavításra.

Ekéket és más gazdasági eszközöket hiteleznek a lakosságnak s így talán majd csak sikerül kiszorítani teljesen a primitív faekéket. Sikerral terjed a répatermesztés. Kísérleteznek a lentermesztéssel.

Gazdasági szövetkezetek létesülnek a föld belterjes művelésére és a föld hozamának értékesítésére.

A földművelés emelkedik, de emellett már ma is szép teher nyomja a földet. A bosnyák-hercegovinai földeken 1906. végén 86,303.972 korona adósságteher volt bekebelezve. A modern úton van tehát már a bosnyák föld is!

Óriási erdőségek, gazdag talaj van itt sok felé és egy haladó munkásnép csodakertté alakítaná át ez országot.

Eleintén — mert e két ország területe nem igen sűrű — igyekeztek idegen német telepéseket is elhelyezni, kik az általuk művelt területen valóban új világot teremtettek. De sokan ezek közül elkíváncoznak a teljesen idegen környezetből. A telepek hatása magára a környezetre nem nagy, mivel úgy látszik túl nagy az ellentét.

1905. óta idegeneket nem telepítettek Boszniában és Hercegovinában; de belföldieket minden évben telepítenek a megművelésre alkalmas kincstári erdőterületeken s itt tekintettel vannak a szegénységre és arravalóságra. 1907-ben 568család közöttl 463,30 hektárt osztottak ki.

A kivándorlás útjára eleintén kizárólag a muzulmánok léptek s különösen erős volt ezen muzulmán kivándorlási áramlat a megszállás első éveiben. A muzulmánok Törökország felé vették útjokat. Ma már kevesek közülök Amerikába vándorolnak. 1907-ben 983-an vándoroltak ki s ezek közül 765 Törökországba s 141 Szerbiába.

Bosznia és Hercegovina főkiviteli cikke a fa és faszén. Óriási érett erdei vannak és az egyre bővülő vasúthálózat okozza a kivitel emelkedését. A kivitt faneműek értéke 1903-ban 18,888.717 koronát, 1906-ban pedig már 28,109.340 koronát tett ki.

Az ipar s különösen a gyáripár fejlesztésére meg van minden előfeltétel: sok szén, érc és vízi erő. Az állam maga is gyártelepeket? tart fenn.

A hitel szervei a bankok és hitelszövetkezetek, aminek a meg-; szállás előtt híre sem volt, a fejlődés útján vannak. A népet szoktatják a takarékoságra.

A közigazgatás ma még teljesen abszolutisztikus. Törvényeket léptetnek életbe rendeleti úton s igyekeznek azokat megtartani és végrehajtani. A hivatalnokok legnagyobb része külföldi, de lassan tért hódítanak a benszülött hivatalnokok is.

Az alkotmány és önkormányzat képezi a lelkek fővágát. Lehet, hogy kapnak valami alkotmányfélét és visszagondolnak majd az abszolút korszakra, mely sok jót alkotott e két országban a kultúra és nép-jólét terén. A meghamisított alkotmánynál mindig többet ér a tisztességes és törvényt megtartó abszolutizmus, mert ott legalább kilátás van egyszer a tisztességes alkotmányra, míg az alkotmányos torz formákon és az azok nyomában járó tévnézeteken szinte a lehetetlenséggel határos változtatni.

Bosznia és Hercegovina értékes két ország. Vajha az új állapot, melybe került ismét áldással lenne népére, annak boldogulására és előmenetelére.

Harminc év óta békében élt e nép. A békének szinte hihetetlen hosszú tartama ez Bosznia és Hercegovina területén, ahol folytonos lázadások és felkelések sűrűn vérrel áztatták a földet. A hosszú béke alatt oly fejlődést látunk, amely szinte hihetetlen.

Lehetséges-e itt a jövőben felkelés és lázadás, amikor vasút szeli át keresztül-kasul az országot és távíróvonal van a legtávolabb eső pontra s erős csendőrzáratok felkeresik a legelrejtettebb helyet is? Azt mondják, hogy nincs Európában ország, mely alkalmasabb lenne guerillaharcra, mint épen Bosznia és Hercegovina. A déli vidéken más nézetek vannak a háborúról. Montenegróban utazva hallottam, hogy egyesek panaszkodnak, hogy már rég nem volt háború s midőn azt kérdeztem, hogy ugyan mire jó a háború, azt felelték: „Ha nincs háború, alszik a pénz, de ha háború van felébred és előbújik s van nálunk is pénz”. A harc ott kedvtelés. Ez a nézet könnyen áthalad egyik völgyről a másikra s nem állja útját az országhatár sem.

Szeberényi Lajos Zs.